

KÁNTOR LAJOS

VISSZATÉRÉS – JÉKELYVEL

Mintha az irodalomtörténet-írás nem figyelt volna eléggé Jékely Zoltán feltétlen ragaszkodására Kuncz Aladárhoz, emberi alakjához, irodalmi és irodalomszervezői örökségéhez.

- 1913. április 23. – Nagyenyed.
- 1982. március 19. – Budapest.
- És a két szélső dátum között:
- 1926-ban, apjával, Áprily Lajossal Kolozsvárra érkeznek, a Református Kollégium diákja lesz.
- 1929-ben családjával Budapestre költözik.
- 1941-ben visszaköltözik Kolozsvárra.
- 1946-ban visszaköltözik Budapestre.
- 1948-ban kizárják a Magyar Írószövetségből.
- 1956-ban visszatérhet az irodalmi életbe.

A költözéseknek és a visszatéréseknek, a nyereségeknek és veszteségeknek fájdalmas-nosztalgikus és örömteli órái, évei alakították Jékely Zoltán költői-írói életművét. 1980. október 3-án, pesti lakásában – az erdélyi irodalomtörténet-írást is emlegetve – ezt írta be nekem *Őszvégi intelleim* című verskötetébe: „...holnaptalan pillanataimra emlékezőn”.

Első és egyben utolsó személyes találkozásunkat megelőzően (Pomogáts Bélával, Jékely későbbi monográfusával jártunk ott) kétszer láttam, mindkét alkalommal sajátos körülmények közt: a bombázásoktól fenyegetett Kolozsvárról, 1944 nyarán Gyaluba vittek ki szüleink, és egy erdei séta közben, a magyar-román határtól nem messze hívták fel a figyelmemet apámék, hogy Jékelyék mennek el mellettünk. A hétéves gyerekek a név persze semmit nem mondott, furcsa mód mégis megmaradt emlékezetemben. Aztán a hetvenes években lehetett, hogy a kolozsvári sportpark uszodájában, a reggeli teniszezés után rőt-tam a hosszakat, amikor a medence partján elsétált valakivel a fényképről – és verseiből – már jól ismert Jékely Zoltán.

Az igazi találkozás a költő halálát követő évekre maradt. A Magyar Népi Szövetség 1944. október 18. és 1951. december 1. közt megjelent kolozsvári napilapját tanulmányoztam, és fölfedeztem benne, az 1944. október 25. és 1946. október 4. közötti lapszámokban, Jékely több versét, sokkal több publicisztikai írását, irodalompolitikai cikkeit, interjúit, recenzióit, színikritikáit, néhány műfordítását – szám szerint több mint 200 (!) közlését. (Tanulmányom *Jékely Zoltán kolozsvári testamentuma* címmel a pécsi *Jelenkorban* kapott helyet 1985-ben és 1986-ban, több folytatásban, majd bekerült *Itt valami más van...* című, a budapesti Héttorony Könyvkiadó által vállalt kötetbe, 1992-ben.)

S ha már a *Korunk* Proust emlékére szerkeszt 1913 súlypontú lapszámot, beidézem a *Világosság*ból Jékely egyik interjújának, pontosabban tanulmányomnak idevágó részletét: „A hivatalos alkalmakon túl Jékely a személyes érintkezés, véleménycsere lehetőségét keresi. Kitűnő példája az emberközeli, irodalom- és kultúraközpon-tú, őszinte és mégis mélységesen politikus megnyilatkozásoknak a *Beszélgetés Proust román fordítójával* (1945. november 8.). A román Pen Klub főtítkári minőségében Kolozsvárra érkező, az erdélyi magyar írókat a nemzetközi íróárság munkájába ismét bekapcsolni óhajtó Cioculescu (»a világjáró literary gentleman«) a kolozsvári alispán, Csögör Lajos vendége, az ő házukban folyik a beszélgetés, főként franciául, román és magyar kifejezésekkel tarkítva. Cioculescu 1922-ben itt járt egyetemre, azután került Párizsba. Proust-fordításához 1938-ban kezdett, akárcsak Gyergyai Albert. [Jékely megjegyzi, hogy egy fejezetet Kuncz Aladár már 1928-ban lefordított az *Erdélyi Helikonba*.] A baráti hangulatú társalgás során Szentimrei nekiszögezi Cioculescunak a kérdést: mi a véleménye a magyar–román barátságról? A válasz egyenes – és telibe találó: »Nevelés és idő kérdése. Nem rólam és Önről van szó személy szerint, hanem tömegekről! A mi barátkozásunk még nem minden. A tömeget pedig csak nevelés és idő fogja egymásrautaltságuk tudatára ébreszteni.«

A beidézett részlet nem csupán a Proust-téma, Cioculescu és Gyergyai (meg a magyar–román viszony) s a Pen vonatkozásában emlékeztető, hanem Kuncz Aladár említése miatt is. Mintha az irodalomtörténet-írás nem figyelt volna eléggé Jékely Zoltán feltétlen ragaszkodására Kuncz Aladárhoz, emberi alakjához, irodalmi és irodalomszervezői örökségéhez. Ne felejtjük, Jékely maga is vállalt irodalomszervezői munkát, az említett *Világosság*-szakaszban (az *Utunk* megindulása előtt), azt megelőzően pedig a *Termés* társszerkesztőjeként, Szabédi László mellett. (Még egy kitérő, bár nem is igazán az. 1936-ban Jékely és Makkai László közös – de külön-külön fogalmazott és leírt – levélben kereste meg Szabédit, a legnagyobb elismeréssel a *Rovásírás* és az *Alkotó szegénység* költője iránt, ugyanakkor emberi tartását tisztelve. „Disznó világunkban rettentő jó érzés ismeretlenül beszélgetni olyan valakivel, aki a disznóságokat és hülyeségeket talán a kellenél jobban érzi tiszta művész-birodal-mába behatolni – s ezért a teljes visszavonulás útján haladva az alkotó szegénységet találja egyetlen élet-megoldásnak” – írja Jékely. Makkai viszont, a kortárs fiatalokra utalva, Szabédi „kristályosságát” emeli ki, valamint Szenczei „logizmusát”, és így folytatja, már-már szervezkedve: „...rajtatók kívül a nagy dzsungelben senkit sem találtam, aki a rouge et noir harcában a mi rouge nézetünk szerint méltó volna az írói rangra. Weöres Sándor, Zelk Zoltán, Szemlér, Dsida, Kiss Jenő, még talán itt látunk valamit.”)

Egy évvel Szabédinak küldött levele és tizzel a *Világosság*-beli irodalomszervező cikkei előtt jelent meg Jékely doktori értekezése, *Az erdélyi magyar irodalom kezdetei a háború után és Kuncz Aladár*. (A Sylvester Irodalmi és Nyomdai Intézet kiadásában, Budapest, 1935 jelzettel ellátott, 35 lap terjedelmű füzetet fénymásolatban kaptam meg – talán Jékely Zoltántól, 1980 októberében? vagy később, a lányától, Ádikától? –, mindenesetre kézírással a címlapon 1979. nov. 29. olvasható, bent a

szövegben egy-két javítás, így a „Bagolyvár” helyesbítése Varjúvárra, föltehetőleg Jékely kézírásával.) Kisdoktori dolgozatnál nem több ez a hiteles összefoglalás az indulásról, érdemi utalásokkal néhány szaktanulmányra, közel hatvan lábjegyzettel. Amire érdemes figyelni benne – már a cím is hangsúlyozza –, az Kuncz Aladár kiemelt szerepe az erdélyi irodalom és különösen az *Erdélyi Helikon* minőségi változásában, erdélyiség és európaiság összekapcsolásában. Bőven idéz Kuncz helikoni fontos szövegeiből (és recenzióiból, kritikáiból is), kommentárjában pedig hozzát teszi: „Öngyilkosság volna az erdélyi irodalomnak csak regionalizmusban kiélnie magát s ugyanakkor megfelekednie az európai távlatokról.” Kunczot a kisebbségi irodalmak legöntudatosabb szemlélőjének és munkásának nevezi, aki „először gyakorolt itt független, elvi magaslatokon álló, tárgyilagos kritikát”. Elég részletesen kitér Jékely a szász és román kapcsolatok alakulására is.

Ezt a korai dolgozatot azonban messze meghaladják az érett Jékely írásai Kuncz Aladáról és arról a közegről, amelyben Budapesten, majd Kolozsvárt élt és alkotott. Az irodalomtörténeti kutatás számára különösen érdekesek azok a közlései (levelek, szóbeli emlékek), amelyek érthetőbbé teszik Kuncz Aladár, a *Nyugat*-munkatárs sikeres esztéta visszatérését Kolozsvárra, illetve az eredetileg átmenetinek tekintett kolozsvári újságírói-szerkesztői munka meghosszabbítását, mondhatni véglegessé válását. A *Bárány Vére* című, még Jékely Zoltán életében (1981-ben) megjelent kötetben remek, az esszé és a novella határán álló írások egész sora gazdagította a „Kuncz-irodalmat” (*Hol van Kuncz Aladár?, Kuncz Aladár hét levele, Kuncz Aladár emlékezete, Szép napok a Szappanyos-penzióban*, de ide sorolható a Hunyady Sándort középpontba állító *Búcsú a világfiságtól* is). Egy kis túlzással akár azt állíthatjuk, hogy a nála közel három évtizeddel idősebb Kuncz Aladárban – akit még a kolozsvári Farkas utcai tanári lakásban ismert meg, és aki sikeres irodalmár voltában egyúttal a nők kedvencének számított – közeli rokonát látta, tisztelte. A sok lehetséges közül álljon itt egy 1941-ből való, jellegzetes Jékely-szöveg néhány bekezdése:

„Idestova egy hónapja élek újra Kolozsvárt, s ezalatt – egy-két régi ismerős híján (ezek közül való ő is) – majdnem mindenkiel találkoztam. Az embernek nem kell őket lakásukban háborgatnia: elég, ha ott lézeng naponta a mi Szent Márk terünkön mint ezeknek a nagy alkonyati perceknek örökös meghívású vendége, s rendre-rendre bekerül a kolozsvári társaságba. »Lanszírozza« magát.

Annál csodálatosabb és hihetlenebb, hogy még mindig nem találkoztam Vele.

Valamikor, nem is olyan régen, a két-három vérzivatarral fenyegető vagy lassúbb ütemű, de majdnem biztos eltűnéssel kecsegtető esztendő alatt, Párizsban, Rómában, Budapesten, hányszor nem fogott el ama nagy szorongás, melynek hallucináló állapotában mindig csak ezt a sziszegő Erinnüs-zózatot véltem hallani: »senkit sem találsz életben az otthoniak közül!« De, istennek hála, most éppen az ellenkezőjét tapasztalhatom: »mindenki« itt van, »mindenki« él! Annál hihetlenebb, hogy az, akire annyit gondoltam, s akinek módszerét, szerepét, az életben követett magatartását első éves Eötvös-kollégista korom óta példaképként *szerttem volna* magam előtt tartani – nem található a Viszontlátások és Találkozások napjában, hónapjaiban.

Kolozsváron utoljára a mostani Minerva könyvesbolt előtt láttam. Jobb kezében újságot tartott, s fontoskodó szemöldökkel, elmélyedve olvasta. Baljában, csipője táján, cigaretta égett. Egyik lábát – mintha nem is az övé volna – a század eleji gavalérok tartásával vén cipőtisztogató székecskéjére nyújtotta. 1930 nyarán lehetett. Olyan alaposan megnéztem, mintha megsejtettem volna, hogy Kolozsváron már soha többé nem láthatom viszont.”

Újraolvasva ezt a régi kolozsvári Kuncz-idézést, ismét eszembe jut a sportparkbeli látomás, egy későbbi, ugyancsak békebelinek látszó jelenet – Jékelyvel: ő a meden-

ce partján sétál, veszi számba, mi maradt az egykori Kolozsvárból, én a vízben ro-
vom az uszodahosszakat. Az emlékehez pedig hozzáolvasható az „In memoriam” so-
rozatban megjelent, Jékely-szövegeket tartalmazó és a 20. századi klasszikussá lett
költőt dicsérő kötet (*Az én országom*. Nap Kiadó. Bp., 2002). Egy kicsit büszke is va-
gyok: az Áprily- és Jékely-versek (és prózák), Szerb Antal, Halász Gábor, Weöres Sán-
dor, Kormos István, Nemes Nagy Ágnes, Kányádi Sándor, Domokos Mátyás,
Pomogáts Béla, Lator László, Lengyel Balázs és sokan mások szövegei, Jancsó
Adrienne búcsúja mellé beválogatták a *Jékely Zoltán kolozsvári testamentuma* egy
részletét is.

